

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.26>**О. В. Ільїна***orcid.org/0000-0003-4848-3120**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права**Навчально-наукового інституту права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка***А. В. Пучко***orcid.org/0009-0006-1250-2712**студентка I курсу магістратури інституту права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка***ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД
ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Україна є одним із лідером за кількістю звернень до ЄСПЛ і Суд часто констатує системну проблему в національному законодавстві, вивчення практики Суду та обсягу всіх конвенційних прав людини набуває особливого значення, бо це дає можливість привести національне законодавство та судову практику у відповідність конвенційним вимогам задля виконання Україною взятих на себе зобов'язань. Все це суттєво зменшить кількість поданих заяв проти України та рішень Суду щодо порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією.

ЄСПЛ та практика ЄСПЛ нерозривно пов'язані, на що вказує, наприклад, Закон про виконання рішень ЄСПЛ, де Конвенція та практика називаються одним джерелом права. Оскільки зміст та обсяг конвенційних положень розкривається через практику ЄСПЛ, вони повинні розглядатись як єдина система.

Сьогодні найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині лише через те, що вона є людиною [1, с. 225]. Тобто, як ми бачимо, у сучасному міжнародному праві прав людини переважає концепція природного права.

Поняття природного права вперше з'явилося в стоїцизмі – філософському напрямі, що виник у III ст. до н.е. Філософи-стоїки стверджували, що існують загальні для всього людства моральні і правові норми, які не залежать від часу, місця і місцевих звичаїв. Вони вважали, що існують ідеальні, природні закони, які стоять вище людських законів, що писані для керування суспільством. Ці універсальні закони стоїки і називали природним правом [2, с. 12].

Суттєвий прогрес у розумінні прав людини відбувся в епоху Просвітництва – від розуміння

природного права як обов'язку до розуміння його як права. У своїй праці «Два трактати про правління» (1689 г.) Дж. Локк зазначає, що людина має певні невід'ємні права і що люди формують уряди тільки для того, щоб забезпечити і захистити природні права людини – життя, свободу і власність [2, с. 13].

Ця позиція потім втілилась у Декларації незалежності США 1776 року, в якій зазначалось: «Ми виходимо з тієї самоочевидної істини, що всі люди створені рівними і наділені їхнім Творцем певними невідчужуваними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя» [3, абз. 2].

Співробітництво між державами в галузі захисту прав людини на універсальному рівні розпочалося після закінчення Першої світової війни та створенням Ліги Націй. Саме положення Статуту Ліги Націй містить підґрунтя для міжнародного захисту прав людини.

Наприклад, ст. 22 Статуту Ліги Націй, закріплює гарантії для народів, що населяють колонії [4].

Загалом слід зазначити, що за часів Ліги Націй було ухвалено чимало конвенції на універсальному рівні (наприклад, Конвенція про заборону рабства 1926 року чи Декларація прав дитини 1924 року), які захищали окремі групи населення, однак не було системи міжнародного захисту прав людини, яка існує зараз.

Тому можна погодитись із висновком І.М. Шумила, який сказав про даний період так: «Загальної системи міжнародного захисту прав і основних свобод людини тоді все ж не існувало, та й в цілому дотримання норм відповідних договорів не було міжнародно-правовим зобов'язанням держав. Заяви про те, що в інших країнах

порушуються права людини, могли бути розцінені, як посягання на суверенітет і втручання у внутрішні справи» [5, с. 14].

Діяльність даної організації у сфері захисту прав людини, можна охарактеризувати так.

1. Загальний контроль за певними сферами прав людини.

2. Захист найбільш вразливих верств населення, таких як жінки та діти.

3. Основне джерело міжнародного права прав людини – міжнародний договір.

Діяльність Ліги Націй заклала підґрунтя для діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Сучасний період у міжнародному захисті прав людини розпочався після Другої світової війни із створенням Організації Об'єднаних Націй у 1945 році, яка продовжила справу Ліги Націй.

Треба зазначити, що після Другої світової війни захист прав людини почав розвиватись на новому рівні, адже дане питання стало чи не найголовнішим для світового співтовариства. Сучасний період захисту прав людини можна охарактеризувати такими тенденціями.

1. На національному рівні – у цей період з'явилися конституції «четвертого покоління», в яких закріплено фундаментальні права і свободи людини. Саме до них належать Конституція Італії 1947 року, Конституція ФРН 1949 року, Конституція України 1996 року.

2. На міжнародному рівні – діють міжнародні міжурядові організації (такі як ООН, Рада Європи, Африканський Союз тощо). І міжнародне право прав людини має певні особливості:

– суб'єктом міжнародного права було визнано фізичних осіб, що дозволило їм напряму звертатись до міжнародних інституцій за захистом своїх порушених прав;

– права людини почали розглядати як універсальне поняття для всіх країн та народів без прив'язки до певних культурних, політичних традицій окремих народів. Із цього можна зробити висновок, що держави не можуть тлумачити права і свободи людини на власний розсуд, адже існує їх універсальне розуміння.

Нині система контрольного механізму захисту прав людини в Раді Європи пережила зміни в своїй структурі. Система, яка існувала, була суперечливою, адже на політичний орган, яким є Комітет Міністрів, були покладені юрисдикційні функції, до того ж здійснювалися вони без гарантій судового діяльності.

Цю проблему було вирішено у 1994 році з ухваленням Протоколу № 11 до Конвенції (реалізація почалась у 1998 році). Реформа 1998 року остаточно позбавила Комітет Міністрів юрисдикційної функції. Ще більш важливим кроком і результатом судової реформи стало скасування Європейської Комісії з прав людини.

Перший аспект реформи 1998 р. полягає в перетворенні юрисдикційного механізму Ради Європи і збільшенні пропускну здатності Суду, в результаті чого цей громіздкий механізм був замінений одним органом – Судом.

Другий аспект полягає у зміні, організації і діяльності самого Суду. Насамперед Суд відтепер почав роботу на постійній основі (а не в порядку щомісячних нетривалих сесій, як це було раніше).

Сучасний період функціонування Суду розпочався з ухваленням Протоколом № 14 (мета створення якого, відповідно до Преамбули, є саме оптимізація роботи Суду), який головним чином запроваджує такі важливі нововведення:

1) запроваджує процедуру спрощеного і прискореного судочинства з однотипних справ, аналогічних тим, що вже раніше були розглянуті Судом, які називають «системними порушеннями Конвенції»;

2) узаконює прецедентне право ЄСПЛ як джерело прийняття ним рішень в аналогічних справах.

Для визначення, яке місце посідає ЄСПЛ в національній правовій системі держави, треба спочатку з'ясувати компетенції Суду, які закріплені в нормативних актах. Що розуміється під терміном «юрисдикція Суду».

Розуміння цього поняття тлумачить ст. 32 ЄКПЛ, відповідно до якої Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд.

До таких питань належать:

1) розгляд міждержавних заяв;

2) розгляд індивідуальних заяв;

3) надання консультативних висновків за запитом Комітету Міністрів [6].

Як зазначив К.В. Андріанов, саме юрисдикція ЄСПЛ є тим фактором, який відрізняє його від інших міжнародних судових органів. Саме особливості юрисдикції Суду визначають його місце та роль у системі захисту прав людини. І під цими особливостями розуміється саме можливість розгляду ЄСПЛ індивідуальних заяв [7, с. 46–47].

Це підтверджує статус ЄСПЛ на міжнародному рівні. Однак є також потреба у визначенні статусу Суду щодо національних судових органів.

Конвенційний механізм чітко передбачає дворівневий характер захисту прав людини на національному і наднаціональному рівнях, що є характерною ознакою для захисту прав людини післявоєнного часу.

Як зазначає В.С. Буняк, національний рівень є основним, адже самі держави-учасниці Конвенції мають дотримуватись взятих на себе зобов'язань, а на національні суди покладається тягар

Сучасний етап розвитку прав людини розпочався зі створенням ООН, що є універсальним рівнем захисту прав людини. Саме в документах цієї організації було закріплено основні права людини. Для більш ефективного захисту прав починають діяти регіональні міжнародні організації, діяльність яких доповнює універсальний рівень.

Особливістю захисту прав людини в межах Ради Європи є те, що було створено найбільш ефективний механізм контролю за виконанням державами взятих на себе зобов'язань – ЄСПЛ.

Крім цього, захист прав людини здійснюється і на національному рівні, на якому реалізуються міжнародні стандарти прав людини.

Конституція України та ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, накладають обов'язок на законодавця та правозастосувача зважати на практику ЄСПЛ у своїй діяльності, адже визнається, що Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод та практика ЄСПЛ є джерелом права.

За своєю юридичною природою рішення ЄСПЛ є прецедентом, і в своїх рішеннях він формує норму тлумачення, в якій міститься певна позиція Суду щодо розуміння конвенційних норм. Таким чином Конвенція та практика ЄСПЛ є єдиною системою захисту прав людини. У своїх рішеннях ЄСПЛ тлумачить норми Конвенції у «нормах тлумачення» які є разом із нормами Конвенції джерелом права.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод, права людини, природне право.

Summary

Pyina O. V., Puchko A. V. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the European Court of Human Rights as mechanisms for the protection of human rights. – Article.

The article examines the peculiarities of a holistic view of the Convention and the ECHR case law as a single mechanism for the protection of human rights.

Human rights have been developing throughout almost the entire history of civilized humanity.

Bringing a person to legal liability has certain negative consequences. Depending on the type of

liability, they may be of a different nature and severity in terms of human rights restrictions. This is due to the fact that each type of liability has its own task and is imposed for acts of different social danger. Therefore, their observance is the most important task at every stage of the implementation of criminal law.

The significance of human rights is enhanced by the fact that after the Second World War their development became the most important issue for the world community.

The modern stage of human rights development began with the establishment of the United Nations, which is a universal level of human rights protection. It was in the documents of this organization that the fundamental human rights were enshrined. For more effective protection of rights, regional international organizations are starting to operate, whose activities complement the universal level.

The peculiarity of human rights protection within the Council of Europe is that the most effective mechanism for monitoring the fulfillment of obligations by states – the ECHR – has been created.

In addition, human rights are also protected at the national level, where international human rights standards are implemented.

The Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine “On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights” of February 23, 2006, impose an obligation on the legislator and law enforcement officers to take into account the ECHR case law in their activities, as it is recognized that the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the ECHR case law are a source of law.

By its legal nature, the ECHR judgments are precedents, and in its judgments it forms an interpretative rule that contains a certain position of the Court on the understanding of the Convention provisions. Thus, the Convention and the ECHR case law are a unified system of human rights protection. In its judgments, the ECHR interprets the Convention in “rules of interpretation” which, together with the Convention, are a source of law.

Key words: European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, human rights, natural law.